

A Carme Barceló, amb afecte

Vicent Josep Escartí
Universitat de València - IIFV / IEC

0.

No volia deixar passar l'oportunitat de publicar una breu nota en aquest aplec de treballs dedicats a l'arabista Carme Barceló i, en especial, perquè volia manifestar el meu afecte per la persona que va ser i que encara preuiu en el record de tots els qui l'hem coneguda. De fet, el passat dia 16 de juny del 2025, un grup de companys universitaris, a la Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació, ens vàrem reunir per retre-li un petit homenatge. En aquell moment, vaig llegir, com a Director de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana –i com amic de Carme–, part de les paraules que tot seguit es reproduïxen ací. Però, se'm va quedar sense comentar un dels treballs seus que més interessants m'han resultat, el *Cancionero morisco: poesía árabe de los siglos XV y XVI* (València, 2016), publicat amb la col·laboració de la seua companya de departament i amiga, Ana Labarta, i és per això que ara no m'estaré d'afegir-ho.

1.

Tornava de Màlaga, just uns dies després del Nadal, i passava per terres murcianes. I vaig pensar en Carme Barceló. Sempre ho faig, perquè un dia vàrem parlar del paisatge interior del seu país, sec i contundent, que a mi personalment m'agrada. I vàrem parlar, també, aquell dia, d'alguns jaciments medievals i d'altres coses. Perquè amb ella sempre vaig poder parlar de quasi tot. Era, per damunt de qualsevol altra cosa, una dona cordial i afable. I la considerava una bona amiga.

No sabia jo, en aquell moment que passava per Múrcia, que ella ja descansava des del dia de Nadal a la seua Cartagena. M'havia escrit feia poc, interessant-se per la meua situació rere la riuada que havia afectat ma casa greument, i jo li havia contat coses i li havia preguntat com estava ella. Em va contestar que tenia dolors a l'esquena, i que això li impedia el que més li agradava: investigar i escriure. Em va saber greu, perquè sé que era una apassionada del treball intel·lectual.

Ara, mirant-ho bé, veig que no només ens ha deixat com a persones, sinó també ens ha deixat una mica desemparats, en quedar-nos sense la seua saviesa: murciana de naixement, parlava un valencià ben correcte i digne i sempre l'usava amb ganes. Però, a més, bona part de la seua investigació va estar dedicada a qüestions del nostre país, de la nostra terra –que ja era, òbviament, la seua. Hi ha gent que viu ací i estudia coses que no tenen res a veure amb els valencians. En canvi ella s'hi va dedicar amb cor i ànima. I és per això que els seus estudis sobre el passat àrab de les terres valencianes són i seran clàssics de la matèria per moltíssims anys.

Professora de la Universitat de València en diferents departaments, hi arribà a ser directora del Departament de Filologia Catalana i Àrab, que aquest és el nom complet. Havia estat, abans, degana de la Facultat de Filologia i va ser des dels inicis i fins a la seua jubilació, membre de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, al qual ara represente com a director i en nom del qual parle. Encara, Carme va ser membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i, de fa ben poc, membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, on vaig tenir el plaer de poder votar a favor del seu ingrés. Catedràtica de la Universitat de València, era professora honorària fins al moment de la seua mort i ens deixa un bon grapat de monografies i articles, entre els quals destaquen *Minorías*

islámicas en el País Valenciano (1984) i *La escritura árabe en el País Valenciano. Inscripciones monumentales* (1998), i també les nombroses aportacions sobre documents i textos epigràfics locals –des de Borriana a Dénia, Castelló de la Plana o Ontinyent. I un llarg etcètera que abraça indrets d'arreu de la geografia ibèrica, des de Mallorca a Lisboa.

Juntament amb la seua companya de departament i d'interessos intel·lectuals, Ana Labarta, va publicar un llibre que per a mi és una obra mestra. Una obra que requerí una gran dedicació i un gran esforç: en descobrir un manuscrit amb una bona col·lecció de poemes del període morisc valencià, els va editar i els va traduir. I gràcies a això els podem llegir al *Cancionero morisco: poesía árabe de los siglos XV y XVI* (València, 2016).

2.

Repassava amb una certa indolència aquell volum que, com ja he dit, va ser publicat per l'enyorada Carmen Barceló i l'amiga Ana Labarta a València, el 2016, i vaig copsar la gran importància que té aquell text: un recull de composicions –de vegades ben extenses–, on aquells altres valencians que s'expressaven en el dialecte àrab *valencià* amb tota la normalitat del món, ens mostren una part del que va ser aquella cultura que ara ens resulta llunyana i desconeguda en gran mesura.

La col·lecció de textos traduïts per Barceló i Labarta prové majoritàriament d'un manuscrit de la Biblioteca de la Universitat de València –encara que amb aportacions d'altres volums i peces incloses en manuscrits conservats a biblioteques de Madrid, Pamplona o Màlaga– i compta amb 168 composicions, no sempre completes, que tanmateix, tenen un clar lligam amb les terres valencianes.

El recull, que òbviament presenta un gran percentatge de versos de temàtica religiosa –sobre herois citats a l'Alcorà, sobre herois de l'Islam, sobre llegendes i tradicions referides a Mahoma, sobre fonaments religiosos o reflexions morals–, fa veure que tots ells mostren la mateixa intencionalitat didàctica que podem detectar en moltíssims dels versos cristians coetanis, en molta de la literatura del mateix moment que es feia en llengües romàniques o en llatí a les terres valencianes. Fins i tot, en aquest conjunt religiós, destaquen un grup de poemes que sembla que es cantaven –a la manera de gojos–, quan les fidels visitaven la tomba del místic Abū Aḥmad Ibn Sīd Būnuh, que es conservava al poble d'Atzeneta, en Benifato, a la Vall de Guadalest: incitaven l'oient a participar en la romeria que es feia i cantaven les lloances d'aquell religiós. Sense oblidar que també comenten com els cristians intentaven erradicar aquella tradició pietosa.

A més, el cançoner morisc parla d'altres coses. D'amor i de nostàlgia –i clarament algunes composicions es mostren emparentades amb els temes clàssics de l'amor cortés dels trobadors, no sé si per via directa o col·lateral–, també trobem un bon grapat de versos, i, encara, sobre temes d'actualitat que des del costat cristià varen rebre igualment un tractament poètic: la fi del regne nassarita de Granada, la presa de Rodes pels turcs, el setge d'Alger per part de les tropes de l'emperador Carles o, fins i tot, un tema molt local però de gran importància: la fugida de la població musulmana de la baronia de Callosa. Finalment, uns quants poemes contenen el que Barceló i Labarta qualifiquen de diatribes contra els cristians. Sempre, però, contades des de l'experiència personal.

Passar per les pàgines d'aquell cançoner, és una fugida al passat. Ho sé. Però també ens recorda una actualitat punyent, esfereïdora i insuportable, per desgràcia, amb injustícies contra altres comunitats musulmanes presents i injustament maltractades.

Per tot això, i per molt més, el cançoner conformat pel treball de Carme Barceló i d'Ana Labarta em sembla un text fonamental de la cultura musulmana –i morisca, especialment– a terres valencianes.

3.

No vull acabar sens recontar una petita anècdota personal que de ben segur que ella ni tan sols recordava: essent encara jo un estudiant que preparava la seua tesi de llicenciatura sobre el llibre del mustaçaf d'Albalat de la Ribera, vaig anar al que era llavors el departament d'àrab –una mena de “colomer”– on hi havia la seua biblioteca, a la Facultat que ara és la de Geografia i Història. Això degué ser per l'any 1987 o 1988. I Carme Barceló em va atendre amablement i em va deixar un llibre: *El señor del zoco en España*, de Pedro Chalmeta. Ho recorde com si fora ahir, i la recorde a ella incitant-me a llegir-lo i a aprendre. Em va ajudar en aquell dia tan llunyà i ho ha fet sempre, en els projectes en què ha participat amb mi i en tot el que hem pogut compartir. Aquell llunyaníssim 1987 no sabíem, ni ella ni jo, que unes dècades després la tindria formant part dels projectes d'investigació que amb Rafael Roca he dirigit i als quals Carme va aportar la seua saviesa sobre el món musulmà valencià. Per això, també, li estic immensament agraït. Allà on estiga Carme, segur que sap que sempre la portarem al cor.

Bibliografia

Barceló, Carmen. *Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto*. València: Universitat de València / Madrid: Instituto Hispano-Árabe de Cultura, 1984.

--- *La escritura árabe en el País Valenciano. Inscripciones monumentales*. València: Universitat de València, 1998. 2 vols.

Barceló, Carmen & Ana Labarta. *Cancionero morisco. Poesía árabe de los siglos XV y XVI*. València: Ángeles Carrillo Baeza, 2016.

Chalmeta Gendrón, Pedro. *El señor del zoco en España: edades Media y Moderna, contribución al estudio de la historia del mercado*. Madrid: Instituto Hispano-Árabe de Cultura, 1973.

Escartí, V. J. "Carme Barceló, arabista." *Levante-El Mercantil Valenciano*, 14-09-2025a.

Escartí, V. J. "Cançoner morisc." *Levante-El Mercantil Valenciano*, 14-09-2025b.